

NIEUWSBRIEF 113

Een uitgave van de Stichting Drukwerk in de Marge, ISSN 1382-1962, juni 2005

Van het bestuur

Tiele-Stichting

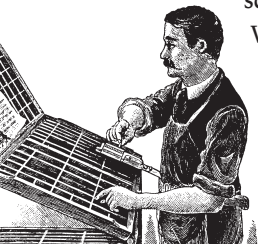
Zoals de meesten van u wel bekend is heeft de Dr. P.A. Tiele-Stichting zich omgevormd tot een samenwerkingsverband voor boekwetenschap in Nederland. De Stichting Drukwerk in de Marge heeft zich direct hierbij aangesloten. Onlangs vond de vergadering van aangesloten en plaats en daaruit is het volgende te melden.

Vanwege de Tiele-Stichting bestaan nu de volgende leerstoelen:

- Leerstoel UvA, Faculteit der Geesteswetenschappen: Geschiedenis van uitgeverij en boekhandel. Prof. dr. Marika Keblusek.
- Leerstoel UL, Faculteit der letteren: Geschiedenis van het boek. Prof. dr. Paul Hoftijzer.
- Leerstoel UL, Faculteit der Letteren: Moderne geschiedenis van het boek (19e/20e eeuw) en bedrijfseconomische en technische ontwikkeling van de boekensector (sponsor: Uitgeverij Bohn Stafleu Van Loghum). Prof. dr. Adriaan van der Weel.
- Leerstoel UL, Faculteit der Kunsten: Typografische vormgeving (sponsors: Koninklijke Bibliotheek en Museum Meermanno). Benoeming zal begin 2006 plaatsvinden.

In het door u allen ontvangen boek *De toekomst van ons grafisch verleden* is de adreslijst opgenomen van 93 museale collecties en grafische werkplaatsen. In het activiteitenprogramma van de Tiele-Stichting is als tweede fase van het project 'Grafische musea in Nederland' opgenomen te komen tot een globale inventarisatie van de grafische collecties. Op het moment wordt gepoogd voor dit project bij de Koninklijke Bibliotheek een stagiair aan te trekken.

Ook is afgesproken dat in overleg tussen de Tiele-Stichting, de Koninklijke Bibliotheek, de Grafische Cultuurstichting en de Stichting Drukwerk in de Marge gestreefd zal worden naar een vorm van onderlinge samenwerking tussen de ruim 90 instellingen. Het streven is erop gericht dat een over het land verspreide 'Grafische collectie Nederland' zal ontstaan, die tezamen het grote cultuurhistorische belang van de drukkunst zal tonen aan publiek en onderzoeker. Vanzelfsprekend maken ook de collecties van de individuele marge-drukkers deel uit van deze collectieve collectie.

Wij feliciteren Garrelt Verhoeven van harte met zijn aanstelling tot conservator bij de UB Amsterdam. Zijn functie als bureaucoördinator van de Tiele-Stichting is overgenomen door Ellen van Oers.

In memoriam

Wij ontvingen het droeve bericht dat op 29 mei Wim Simons is overleden. Zolang wij ons heugen is Wim aangesloten geweest bij de stichting onder de naam De Beuk, stichting voor literaire producties. Samen met Frits Knuf en Johan Polak heeft Wim De Beuk opgericht, maar hij is het geweest die met het uitgeven is doorgegaan en een indrukwekkend fonds heeft weten op te bouwen.

Altijd was hij met zijn vrouw, de dichteres Carla Dura, aanwezig op onze markten en altijd zat hij rechtop en keurig gekleed achter de tafel, af en toe opstaand om een toelichting te geven bij een van zijn uitgaven.

Op de crematieplechtigheid was ook Jaap Binsbergen aanwezig, die vertelde dat Wim en hij als erkend gewetensbezwaarden samen in kamp Vledder hadden gezeten. En dat Wim daar al de van boeken bezeten man was, die na verplichte zware lichamelijke arbeid de medebezwaarden in de kantine met boeken bestookte.

Zoals Carla tijdens de plechtigheid memoreerde hebben velen Wim gevraagd zijn belevenissen met boeken en boekenmensen op schrift te stellen. Daar is het helaas nooit van gekomen, maar gelukkig heeft een verslaggever van de VPRO kort voor zijn overlijden een interview met hem afgenomen. Op 28 juli a.s. wordt dit in het programma De Avonden uitgezonden.

Voor onze stichting is het een eer geweest ook een erkend en gerespecteerd uitgever tot ons bestand te mogen rekenen. Het zal vreemd zijn bij toekomstige markten niet meer achter de tafel met het mooie De Beuk-fonds een enigszins statig heer te zien zitten. Maar gelukkig wordt de uitgeverij voortgezet door Carla Dura. Wij wensen haar veel sterkte met dit grote verlies.

Divers nieuws

☞ Op zaterdag 25 juni vindt van 20.00 tot 02.00 uur de tweede Haarlemse Poëzie nacht plaats in de Toneelschuur te Haarlem. Vele schrijvers komen poëzie lezen, stadsdichters treden op, er worden films vertoond en een uitgave met nieuwe poëzie van 35 dichters wordt gepresenteerd. Ook wordt *een drukkers-uitgeversmarkt* georganiseerd waarvoor nog enige plaatsen beschikbaar zijn. Voor snelle opgave mail Jan Keijser: avalonpers@cs.com of bel (0172) 518 519.

☞ Stichting TEGENBEELD, de Stichting die sinds 1992 Leidse gevels voorziet van (inter)nationale muurgedichten, organiseert dit jaar voor de zevende maal een

openlucht poëziemanifestatie aan de Nieuwe Rijn in Leiden. Dit jaar wordt het muurgedichtenproject voltooid en zullen alle 101 gedichten die op de muren zijn verschenen op 28 juni in hun oorspronkelijke taal worden voorgedragen door ‘native speaking’ inwoners van Leiden: van de Burgemeester, hoogleraren en studenten van de Universiteit tot middelbare scholieren, de Tuna Femenina Universitaria de Leiden en een smartlappenkoor. De avond zal worden bijgewoond door de ambassadeurs van alle middels gedichten vertegenwoordigde landen. De poëziemanifestatie is gratis toegankelijk. Vorig jaar zijn ruim 2500 bezoekers komen luisteren. Meer informatie kunt u vinden op de website: www.muurgedichten.nl. Vanaf 16.00 uur wordt een *poëziemarkt* georganiseerd op het Stadhuisplein. Hiervoor zijn uitgenodigd de Leidse boekhandels, enkele antiquariaten en margedrukkers. Deelnemers kunnen zich opgeven bij Jan Keijser, avalonpers@cs.com of tel. (0172) 518 519.

¶ Op 27 en 28 augustus 2005 wordt van 11.00 tot 18.00 uur voor de 26ste maal de *Amsterdamsche Boekenmarkt* georganiseerd. De markt slingert zich van Leidseplein tot Museumplein. De organisator Gert Jan Hemmink heeft de Stichting gratis een tafel ter beschikking gesteld. Wij danken hem daarvoor en zullen aanwezig zijn.

Bij het omslag

Het zal u vermoedelijk niet ontgaan zijn dat de Grafische Cultuurprijs dit jaar is toegekend aan uitgeverij De Buitenkant. Ook het vijftwintigjarig bestaan van De Buitenkant, en de verwante bedrijven zetterij Chang Chi Lan-Ying en drukkerij Jan de Jong, is niet onopgemerkt voorbijgegaan. Tussen deze drie bedrijven en de Stichting Drukwerk in de marge bestaan hechte banden, niet in de laatste plaats omdat de nieuwsbrief er sinds jaar en dag gedrukt wordt.

Ter gelegenheid van het jubileum is het omslag van deze nieuwsbrief verzorgd door drukkerij Jan de Jong. Als begeleiding drukken we onderstaand interview af. Het verscheen eerder in Boekblad, maar de meesten van u hebben het vermoedelijk nog niet onder ogen gehad.

Jan de Jong, uitgeverij De Buitenkant:
‘Wij doen nooit iets op routine’

Stiekem zijn Jan de Jong en Chang Chi Lan-Ying blij dat het stof van de viering van het 25-jarig bestaan van hun drukkerij, zetterij en uitgeverij is neergedaald. Einde-lijk de kans af te koelen. Ze beseffen nu dat ze, toen ze een halfjaar geleden bedachten dat het 25-jarig bestaan een goede gelegenheid voor een mooi feest was, niet wisten wat ze zich op de hals haalden. Want hoewel ze iemand hadden ingehuurd op projectbasis, kostte de organisatie veel meer tijd en energie dan ze hadden ver-

wacht. 'Voordat je die wegwijs hebt gemaakt in het bedrijf, ben je alweer een maand verder', grijnst De Jong.

Maar ze kunnen niet anders dan tevreden terugkijken. Ze staan nog steeds versteld van de massale opkomst in de Aula van de Universiteit van Amsterdam, van het enthousiasme van de genodigden en van de lovende woorden van ontwerper Walter Nikkels en van uitgever Wouter van Oorschot, die beiden een toespraak hielden. De laatste prees De Jong en Chang als de koppige bewaarders van de 'oude drukkersgnosis' en als behorend tot die selecte groep uitgevers die beseft dat een goed boek het verdient om mooi uitgegeven te worden. Bij De Buitenkant begrijpen ze nog dat een gebonden boek geen hardcover is en dat er niet op de rug gesneden mag worden, zei Van Oorschot. Dat zijn mooie woorden, die zeer welkom zijn voor een kleine uitgeverij als De Buitenkant.

Drie bedrijven die samen hun 25-jarig bestaan vieren lijkt heel wat, maar De Jong en Chang hebben voor drukkerij Jan de Jong, zetterij Chang Chi Lan-Ying en uitgeverij de Buitenkant maar één werknemer in dienst, voormalig docent kunst- en muziekonderwijs en kunstenaar Steven van Harn. En dat is al vijf jaar zo. Ooit waren ze met z'n vijven, maar toen de stagiaire een mooie baan kreeg aangeboden en de andere werknemer ziek thuis kwam te zitten, hebben ze het zo maar gelaten. Het trio is goed op elkaar ingespeeld, heeft vaak aan een half woord genoeg. Dus waarom nieuwe mensen erbij halen?

Die flexibiliteit is het afgelopen halfjaar goed van pas gekomen, want naast de voorbereidingen voor het feest ging het dagelijks werk gewoon door. 'Eigenlijk zijn wij gewoon een handelsdrukkerij en een handelszetterij', zegt De Jong. 'Verlies maken we niet meer op de uitgeverij, maar we kunnen er niet van leven. Het drukken en zetten in opdracht gaat normaal gesproken voor.' Uitgeverij De Buitenkant, gespecialiseerd in boeken over boeken, is een liefhebberij. Een serieuze liefhebberij, dat wel, die zo professioneel mogelijk wordt aangepakt. Maar als er een keuze gemaakt moet worden tussen een klant die binnen een paar dagen een grote mailing wil doen en net heeft ontdekt dat hij nog maar vijftig velletjes briefpapier heeft of een eigen uitgave, is het niet moeilijk. Dan gaat eerst het briefpapier op de pers.

De Jong staat wel vaker voor dergelijke ad hoc beslissingen. De projecten lopen regelmatig door elkaar. Soms hebben ze boeken onder handen waarvan de productie wel vijf jaar vergt. Dan kan het drukken ook wel een weekje worden opgeschoven, als de situatie erom vraagt. Zoals de naam al duidelijk maakt is de drukkerij officieel het geesteskind van De Jong en zwaait Chang de scepter bij de zetterij. Van Harn biedt waar nodig de helpende hand. Dat loopt tamelijk vloeiend in elkaar over. Aan vergaderingen doen ze niet. De lunch is heilig, op welk tijdstip hij ook plaatsvindt en fungeert tegelijkertijd als werkbespreking. Ze hebben in het verleden op verzoek van een voormalig werknemer wel eens geprobeerd om op maan-

dagochtend te vergaderen, maar dat was geen succes. Het past niet binnen de structuur van het bedrijf, waar altijd gewerkt wordt, tenzij er niet wordt gewerkt. De Jong voelt zich goed bij deze aanpak. 'Vroeger, toen ik nog timmerman/meubelmaker was, paktten we woensdagmiddag om twaalf uur een balk en zaagden we hem doormidden. Dat was een symbool voor de week. Vanaf dat moment werkten we naar het weekeinde toe. Vreselijk, als ik eraan terugdenk. We hebben hier weinig tijd. Het komt regelmatig voor dat we 's avonds of in het weekeinde doorwerken. Niets gebeurt bij ons op routine. Wat dat betreft is de voorbereiding op het 25-jarig bestaan ook niet heel storend geweest.'

Uitgeverij De Buitenkant werd 25 jaar geleden opgezet omdat De Jong en Chang geen van beiden uit de branche kwamen en zichzelf het vak moesten leren. Veel vakliteratuur was er niet, ontdekten ze. De uitgeverijen Gaade en GOC gaven met enige regelmaat boeken over boeken uit, maar daar hield het mee op. 'Wij hebben onze eigen vakbibliotheek gecreëerd', zegt De Jong. 'Wij hadden contact met beroemde ontwerpers als Huib van Krimpen, die ons aan *De grondbeginselen van de typografie* van Stanley Morison hielp. We hebben werk van Eric Gill laten vertalen en andere grootheden uitgegeven. Dat was voor ons de manier om thuis te raken in het vak.'

Hardlopers zijn de uitgaven van De Buitenkant nooit geweest, hoewel verschillende boeken met enige regelmaat worden herdrukt. Vaak voor studenten en ontwerpers, zegt De Jong. 'Toevallig heb ik net vanmiddag de laatste twee exemplaren van het eerste boek dat we in 1980 hebben uitgegeven verkocht. Van de tweede druk, dat wel. Maar we houden alles op voorraad. Niet alles ligt bij Centraal Boekhuis, een integraal-fonds aansluiting werd te duur. Verschillende titels hebben we nu zelf in huis. Het liefst houden we alles leverbaar. Ook bijvoorbeeld het boek van Morison. Er zijn jaren dat er niemand tegenaan piest en dan opeens verkopen we er weer een stel. Dat geeft voldoening. Je hoeft het niet met zijn ideeën eens te zijn, maar je moet er wel kennis van nemen, vind ik.'

De Jong heeft ook een tijdje de verkoop van de boeken gedaan, maar dat was geen succes. 'Dan zat je twee uur op zo'n overdekt voetbalveld en moest je maar hopen dat er iemand op je afkwam. Dat was niets voor mij. Lang heb ik gedacht dat de onbekendheid van De Buitenkant het probleem van de boekhandelaar was. Dat het voor hem een gemis was dat hij onze boeken niet kende. Ik heb inmiddels geleerd dat het ons probleem is. Dat heeft, om eerlijk te zijn, meegespeeld bij het idee om een feest te organiseren.' De verkoop is nu in handen van Pieter van Duuren, die een tiental kleinere uitgeverijen vertegenwoordigt. 'Pieter doet dat uitstekend', zegt De Jong. De fondsen die Van Duuren vertegenwoordigt vullen elkaar goed

aan, denkt De Jong. Ook de samenwerking met een concurrent als Vantilt werkt goed. De publieksbeurzen doet De Jong wel graag. Dan trekt hij samen met Van Harn naar de Kleine Uitgevers Beurs in Amsterdam of naar Druksel in Gent en kruipt de eerste achter de tafel en de tweede ervoor. ‘Dan verkopen we altijd wel wat.’

De lijn in het fonds van De Buitenkant is al jaren onveranderd. Begonnen met boeken over boeken zijn De Jong en Chang er op een bepaald moment boeken over boekgeschiedenis bij gaan doen. ‘Vaak met hele mooie en interessante onderwerpen’, zegt De Jong. Ook geeft De Buitenkant nu al tien jaar het tijdschrift *Uitgelezen boeken* uit, waarvan het laatste nummer eveneens over het 25-jarig bestaan van de uitgeverij ging. Het nummer bevat enkele schitterende artikelen over De Buitenkant en laat zien hoe De Jong en Chang zich de laatste 25 jaar van dilettanten hebben ontwikkeld tot echte kenners met een belangrijke stem in het vak. Zo hebben Chang en De Jong zich met de uitgave van een pamflet van Lucas Bunge ook in de discussie gemengd over de eisen die aan de verkiezing van de Best Verzorgde Boeken worden gesteld. Op dit moment is bekroning erg afhankelijk van de juryleden, maar er zouden best wat objectieve criteria te formuleren zijn, vindt De Jong. ‘Als Anthon Beeke in de jury zit, wordt alles bekroond wat geen boek is, als Frans Jansen in de jury zit, krijg je een lijst met 36 punten. Terwijl het helemaal niet zo moeilijk is tien of vijftien technische criteria aan te leggen. Dat zou al een begin zijn.’

De Jong houdt de ontwikkelingen in het vak scherp in de gaten. ‘Ik merk op dit moment dat de zakjapanners in het boekenvak aan de macht zijn. Dat is geen goede ontwikkeling. Wij merken ook echt een afname van de interesse in onze boeken. Er is een periode geweest dat boekhandelaren geïnteresseerd waren in het eigen vakgebied, maar dat wordt minder. Een paar jaar geleden deden wij nog zaken met vijfhonderd boekhandels, nu zijn dat er nog een dikke driehonderd. Daardoor zijn wij ook gedwongen geweest maatregelen te nemen. Onze boeken zijn nu van a-boeken naar w-boeken omgezet. De korting bij aanbieding bedraagt 40 procent, bij nabestelling nog 27 procent. Wij kunnen niet anders. Vaak bestelt de boekhandel alleen nog als de klant erom vraagt.’

Het enthousiasme van De Jong, Chang en Van Harn is echter onverminderd. Plannen om in de toekomst dingen anders te gaan doen, hebben ze niet. ‘Niet zolang we op onze offsetpers mee kunnen doen. Het wordt anders als andere drukkerijen met hun vierkleurenpersen in een paar uur tijd hetzelfde resultaat behalen als waar ik een week over doe. Nu kunnen we voor een redelijke prijs nog bijzondere dingen doen, maar of dat in de toekomst ook zo blijft, is de vraag.’

Hans van der Klis

Overgenomen uit *Boekblad* 11, 2 juni 2005. Foto Grafische Cultuurstichting

Oproepen en mededelingen

Hanzepersen: drukkerscollectief in wording

Eind november 2004 hebben Niels Klinkenberg en Peter Duijff, beiden margedrukkers in Deventer het initiatief genomen om met alle drukkers langs de IJssel tot een gezamenlijke uitgave te komen. Daarvoor waren om te beginnen alle contribuanten van Stichting Drukwerk in de Marge in dit stroomgebied uitgenodigd. Uit het boek 'De toekomst van het grafisch verleden' werden relevante namen en adressen van grafische werkplaatsen en musea geselecteerd en ook zij ontvingen een uitnodiging. Helaas, maar niet zo vreemd, reageerden alleen de contribuanten van de stichting positief. De collega-drukkers Henk Francino, Sjaklien Euwals, Doortje de Vries en Thijs Weststrate sloten zich bij hen aan en gezamenlijk vormen zij nu de Hanzepersen. Op de eerste bijeenkomst is – met pan en fles op tafel – eerst aan elkaar de vraag gesteld of een ieder zich kan vinden in het idee om gezamenlijk tot een uitgave te komen en zo ja, wat hiervoor de ideeën zijn. Dat leverde een eenstemmig ja op en maar liefst 7 suggesties voor nadere uitwerking. Daarop volgend heeft Thijs Weststrate het nodige zoekwerk gedaan en door zijn voorwerk raakte iedereen enthousiast om oude spreuken en gezegdes uit de IJsselstreek als vertrekpunt te nemen voor een uitgave. De planning is dat in het najaar van 2005 de bundel verschijnt in een passend kleine oplage. Voor nadere informatie over dit initiatief kunt u zich wenden tot: p.duijff@home.nl.

Peter Duijff

Letters op gebouwen: een oproep

In het Engels zijn er heel wat boeken over letters in de publieke ruimte. Alan Bartram schreef er enkele, waaronder *Fascia Lettering in the British Isles* (1978), maar dé auteur op dit gebied is ongetwijfeld Nicolette Gray met haar *Lettering on Buildings* (1960). Online is overigens een mooie typo-wandeling door Londen te bekijken die Phil Baines in 1997 samenstelde: *Public lettering: a walk in central London* (www.publiclettering.org.uk/).

In het Nederlands is er aanzienlijk minder gepubliceerd over dit onderwerp. In boekvorm is een en ander te vinden in *Kijk! Letters!* van Bob Malmberg, Gerard Wernars en Hein de Bouter, een *Grafisch Nederland*-nummer uit 1983. Interessant maar specialistisch is *Architekst* van Kees Broos, een Lecturis-deeltje uit 1989. En Ko van Harn maakte in 1998 met vijf ontwerpers *Een typografische wandeling door Amsterdam*, die bij de Buitenkant verscheen.

Aan die Nederlandse literatuur-lacune op dit gebied kunnen de contribuanten iets doen! Wij vragen u deze zomer op uw vakantiebestemming goed uit te kijken naar

*Casanova, drukkerij-
uitgeverij, Karlihofplatz?,
Chur (Zwitserland), 2002
Helvetica in zwart en rood
Mathieu Lommen*

opvallende belettering op *grafische* bedrijven: ontwerpbureaus, drukkerijen en binderijen. Een keuze uit de inzendingen wordt dan afgebeeld in de volgende nieuwsbrief.

Uw opnames ontvangen wij graag vóór 1 september en liefst per e-mail (naar nieuwsbrief@boekproductie.nl), in een zo hoog mogelijke resolutie. Inzendingen in andere vorm zijn ook welkom (Herengracht 51, 1015 BC Amsterdam); dan voor retourzending postzegels bijsluiten. Bij iedere opname s.v.p. vermelden:

1. naam fotograaf; 2. datum; 3. firmanaam, soort firma; 4. straat- en plaatsnaam (land); 5. overige (historische) gegevens of een persoonlijke observatie (max. 50 woorden).

We zijn heel benieuwd!

Mathieu Lommen & Sander Pinkse

*Pagina uit Alan Bartram, Fascia
Lettering in the British Isles
(1978).*

Historische drukkerij Turnhout

Mocht u deze zomer op vakantie gaan naar het zuiden, overweeg dan een tussenstop te maken in het Belgische Turnhout (vlakbij Antwerpen). Daar bevindt zich de Historische drukkerij Turnhout van onze contribuant Herwig Kempnaers. De website ziet er veelbelovend uit: www.historischedrukkerij.be. Voorlopig helaas alleen op afspraak geopend.

Workshops bij het Grafisch Centrum Groningen

Voor dit najaar staan er bij het Grafisch Centrum een aantal workshops gepland die interessant kunnen zijn voor margedrukkers. Peter Lazarov geeft een kennismakingsworkshop houtgravure, Antje Veldstra gaat met een groep gedurende een aantal weekenden houtdrukken op de Korrex-proefpers en Hanneke Briër geeft een workshop stempels maken met het polymeer-apparaat.

Voor meer informatie kun je kijken op www.grafischcentrum groningen.nl of contact opnemen met coördinator Hans Horn (tijdens werkdagen van 12.00–17.00 uur op (050) 5420742 of info@grafischcentrum groningen.nl).

Hanneke Briër

Boekenpost

Janneke van der Veer heeft in nummer 77 van *Boekenpost* een interview met Jan de Jong opgenomen, met een terugblik op 25 jaar Uitgeverij De Buitenkant. Ook heeft zij in dat nummer een interview met Doortje de Vries (Eikeldoorpers) geplaatst. Mocht je ook geïnteresseerd zijn in een artikel over jouw pers of wil je eigen werk gerecenseerd willen hebben door Janneke, dan kun je haar bellen ((0570) 629343), schrijven en/of een recensie-exemplaar sturen: Janneke van der Veer, Oerdijk 1-C, 7433 AE Schalkhaar. Je kunt haar ook per e-mail bereiken: j.vanderveer@wxs.nl.

Gerard Post van der Molen

Monotype University

Volgend jaar zomer wordt in Orleans de tweede European Monotype University gehouden.

Voor ieder die zich in de techniek en de mogelijkheden van deze prachtige gietmachine wil verdiepen een uitgelezen mogelijkheid ervaring op te doen en andere mensen van over de hele wereld te leren kennen.

Sinds enige tijd bestaat de mogelijkheid computergestuurd zetsel te gieten.

In Genève wordt hard gewerkt om aan dit project een verder gevolg te geven, opdat die techniek voor ieder die wil beschikbaar komt voor een zo laag mogelijke prijs.

September dit jaar wordt het systeem in het kader van de industriële manifestatie 'nieuwe techniek ontmoet oude techniek' in Genève gepresenteerd. Met deze techniek wordt het ook mogelijk om meer omvangrijke projecten aan te vangen dan binnen Drukwerk in de Marge tot op heden gebruikelijk is, zonder dat er kapitalen mee gemoeid zijn.

Inlichtingen: John Cornelisse, Enkidu Pers, (0115) 491184, www.letterpress.ch.

John Cornelisse

Projecten

St. Jan patroonsheilige van de drukkers

Drukkersproject voor 20 Belgische & Nederlandse drukkers

Tijdens DRUKSEL in Gent kwam Henri Hemelsoet, van de pers 'De Zachte Klaarte' met onderstaande tekst en het idee om met deze tekst een drukkersproject te maken, met Belgische en Nederlandse margedrukkers. Ik was meteen enthousiast, een goed plan in onheilige tijden.

Het project

Het gaat om de volgende bijbeltekst, Johannes 1:1-5:

In den beginne was het Woort, ende het Woort was by Godt, ende het Woort was Godt. Dit was in den beginne by Godt. Alle dingen zijn door het selve gemaectt, ende sonder het selve is geen

dingh gemaect, dat gemaect is. In het selve was het leven, ende het leven was het licht der menschen. Ende het licht schijnt in de duysternisse, ende de duysternisse en heeft het selve niet begrepen.

Of:

In het begin was het Woord, het Woord was bij God en het Woord was God. Het was in het begin bij God. Alles is erdoor ontstaan en zonder dit is niets ontstaan van wat bestaat. In het Woord was leven en het leven was het licht voor de mensen. Het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft het niet in haar macht gekregen.

Dit is de nieuwste bijbelvertaling van 2004, maar er zijn nog meer vertalingen door de jaren heen. De keuze van de te gebruiken vertaling is vrij. Wel moet de tekst, Johannes 1:1-5, integraal worden gebruikt.

Aantal deelnemers: 20

Vormgeving typografie, gebruik van kleur etc. ... naar eigen invulling.

Formaat: A4.

Papier: keuze en kosten voor de drukker.

Beeld: hoeft niet, mag wel.

Oplage: 50 exemplaren.

De 20 bladen komen in een eenvoudige doos die Henri verzorgt. Elke meedoende drukker krijgt twee dozen. De overige tien zijn voor de verkoop, dit ter bestrijding van de kosten.

Tijdpad

- Reageer zo snel mogelijk, in elk geval vóór 31 oktober 2005, maar vol is vol.
- Inleveren voorbeeldblad met het oog op de te maken dozen, Boekkunstbeurs in Leiden november 2005.
- December 2005 – mei 2006, productie, eind mei gereedmelding.

- Uiterlijk 30 juni 2006 zijn de bladen ingeleverd en ontvangen.
- Presentatie: Boekkunstbeurs 2006 in Leiden.

Onze adressen:

Henri Hemelsoet, kunstdrukatelier 'De Zachte Klaarte', Heiveldstraat 12, 9040 St. Amandsberg, België, tel. 09 2291788

Marja Scholtens 'De Klaproos', Hugo de Grootstraat 238, 2613 VB Delft, Nederland, e-mail scholtensklaproos@hetnet.nl, tel. (015) 2120582

Zwerfproject door de Lage Landen

Zoals een rivier buiten zijn oevers treedt, zo overschrijdt een project landsgrenzen, alsof Europa niet al twee keer op de vingers werd getikt.

Het zwerfproject *Wisselende Contacten* bleek te groot voor alleen de laagliggende provincies aan zee. De tekst van een auteur die regelmatig het nieuws haalt is al gezet en gedrukt en geïllustreerd. Kan het iets concreter? Nee! Want de bedrukte vellen zijn aan TPG-Post toevertrouwd en het overzicht is verloren. Het zwerfproject heeft Nederland verlaten, maar is nog niet onderschept door begerige collectioneurs en bibliotheken. Wat een verdriet bij al die drukkers die o zo graag deelnemen aan verjaardags-, jubilea- en andere gezamenlijke projecten: je wordt voor dit project niet uitgenodigd. Dit project overkomt je. Hoogstens kun je proberen een exemplaar van het product te bemachtigen. Maar hoe? Waar? Wanneer? Kan dit allemaal zo maar? Het kan. Wacht af. Eens bereikt het water van de rivier open zee. De Lage Landen achterlatend.

Edzard Trake

Nieuwe uitgaven

In de Bonnefant

Gedempt gejuich, veertien gedichten van Rouke van der Hoek met een aquatint van Stijn Peeters.

Rouke van der Hoek publiceerde onder andere *Wespland* (In de Bonnefant, 1997) en *Het magnetische noorden* (Atlas, 2001); dit jaar verschijnt ook nog *Bodemdaling* (Atlas). Werk van de schilder Stijn Peeters is door diverse galerieën getoond; zijn laatste grote tentoonstelling was in 2003 in het Museum Van Bommel Van Dam in Venlo. Voor dit boek heeft Peeters twee aquatinten gemaakt, 'straat' (editie A) en 'fabriek' (editie B), beide beelden uit Eindhoven waar hij werkt. De oplage van 84 exemplaren heeft 21 bladzijden en meet ongeveer 25 × 16,5 cm; het bindwerk is van Philipp Janssen (Binderij Phoenix). Gebonden (35 exemplaren) € 130; ingenaaid (49 exemplaren) € 85.

David Winwood *Dive for Cover* (2005). Acht gedichten van een Nederlands-Ierse auteur (in Nederland vooral bekend van zijn kinderverhalen), met drie houtsneden van Rigby Graham. De tekst gezet uit de Dante en de Michelangelo, 23 × 15 cm en 19 blz. Een oplage van 99 exemplaren, ingenaaid in grijs Bugra omslag € 30.

Hans van Eijk, telefoon (043) 457 19 16, e-mail quercus@freeler.nl

Triona Pers

Op 27 mei presenteerde Triona Pers de bundel *In G* van Wim van Til. Hierin staan vijf gedichten over Groningen, gewijd aan de dorpen Briltil, Doodstil (de mooiste plaatsnaam van Nederland!), Enumatil, Slaperstil en Steentil. Gerrit Westerveld vervaardigde linosnedes voor omslag en binnenwerk.

Het boekje telt 12 pagina's, de oplage is 111 exx. De prijs is € 12,- excl. verzendkosten.

Informatie: www.zolderman.nl/uitgaven/wimvantil.html

Bovendien verschijnen twee kleine boekjes (10 × 7 cm) met haiku's. De titels zijn *Vliegensvlug* van Henk van Zuiden en *Herfst sluipt het huis in* met werk van Sean Berends, Geert Verbeke en ondergetekende.

Prijs € 3,- excl. verzendkosten.

Informatie: www.zolderman.nl/triona/klein.html

Havenstraat 2, 9973 PL Houwerzijl, tel. (0595) 577 247, e-mail triona@zolderman.nl.

Enkidu Pers

Dit jaar verschijnt bij de Enkidu Pers in samenwerking met het Ecomusée Voltaire in Genève: Vorstenschool, drama in vyf bedrijven en negen edities door Multatuli. Deze productie omvat een kritische tekstuitgave, met een verantwoording en een inleiding in de drukgeschiedenis en vijf illustraties bij de tekst.

Het boek zal gepresenteerd worden in november op de najaarsvergadering van het Multatuli-Genootschap in Amsterdam. De totale omvang is op dit moment nog niet bekend, enkel het toneelstuk omvat al 9 katernen van 16 bladzijden.

Totale oplaag ten hoogste 75 exemplaren. Voor intekenaren bestaat de mogelijkheid het exemplaar op naam gedrukt te krijgen. Naast gebonden exemplaren, zijn de vellen ook los en ongebonden verkrijgbaar.

Prijs bij inschrijving: € 135. Inlichtingen: Enkidu Pers, enkidu@hetnet.nl, tel. (0115) 491184.

Move Don't Move Press

A horny girl production, Warning...

Een uitgave in tekst en clichébeelden uit de verjaardagsdoos voor Marlies Louwes. 10 exemplaren van Warning zijn bestemd voor de losse verkoop (€ 60, te bestellen via 06-45460343)

Vraag en aanbod

Aangeboden

Een proefpers voor steendruk/offset (Steinmesse & Stollberg), maat 100 × 65 cm (zie foto). Hier kun je van alles mee drukken: etsen, houtsneden, lino, zinkplaten en stenen. Zowel directe als indirecte druk. Fundamenten verstelbaar (!) en kunnen zo'n tien centimeter zakken. Zijn nauwkeurig instelbaar. Bij de pers horen nog vier lithostenen, twee rollen en wat inkt. Pers en toebehoren mogen gratis opgehaald worden, maar je moet wel zelf voor demontage (en vervoer) zorgen. Steinmesse & Stollberg maakte ook lithopersen en lithosnelpersen, deze pers vormt een soort tussenfabricaat. We moeten hem kwijt omdat we het pand waar hij staat gaan verkopen.

Inlichtingen: 'Stichting Kalamiteit', vragen naar Ramon van de Werken, Rondweg-west 29A, 9101 BE Dokkum, 0519 221233, werken@kalamiteit.nl

Atelierdagen in Nördlingen, Duitsland

De ‘Holländer’ Stichting Grotisque, it Plein en Pastei werden door Oskar Bernhard van de Rehlensche Handpresse in zijn Officin te Nördlingen uitgenodigd deel te nemen aan de drie-daagse open atelier-kunstmanifestatie van 22 t/m 24 april. De prachtige werkplaats van Oskar met boekdrukken en offsetpersen (volop in bedrijf) vormde een uniek decor voor de bezoekers, die werden verwelkomd met orgelmuziek speciaal gecomponeerd door Joop Visser. De genoemde persen stelden hun beste werk tentoon en konden op enthousiaste belangstelling rekenen.

Alex Barbaix, Machtelt van Thiel en Joop Visser

Was Mainzt du?

Tijdens deelname aan de »18. Mainzer Minipressen-Messe« van 5 tot en met 7 mei (Internationale Boekenbeurs voor kleine uitgevers en kunstzinnige handdrukkerijen) in grote tenten aan de oever van de rijen in Mainz, Duitsland, hebben Machtelt van Thiel (Stichting Grotisque) en Joop Visser gezorgd voor vier nieuwe leden uit Duitsland. Peter Zitzmann (schPeZi-Press) en Johannes Häfner (ICHverlag) uit Nürnberg, Marc Berger (v.E.B. Schwarzdruck) uit Berlijn en Thomas Siemon (carpe-plumbum) uit Leipzig.

Peter Zitzmann (1943)

Peter heeft sinds 1970 een werkplaats in zijn garage, woonkamer en bijkeuken. Zijn passie voor boekdruk bestempelt hij als een ongeneeslijke ziekte. Kwaliteit en originaliteit zijn de trefwoorden. Het papier, de typografie, het drukken en de illustraties, ook in diepdruk zijn alle belangrijke elementen in zijn liefde voor het vak, evenals het binden.

Zijn persnaam luidt »schPeZi-Press« omdat een Spezi, een goede vriend, steeds op de achtergrond bescheiden en belangeloos meewerkt. Zijn motivatie om mooie boeken te maken onderschrijft hij als volgt: 'Ganz einfach: in der heutigen Zeit, in der Bücher als Massenware im Offset heruntergeleiert werden, da muß man einfach einen Gegenpol schaffen!'

Hij werkt vaak met andere drukkers samen waarmee hij diverse samenwerkingsverbanden heeft, zoals sinds 1984 de Triënale Druck & Buch-Handpressen und Büchermacher in Nürnberg en de jaarlijkse werkbijeenkomst Nürnberger Handpressentreffen (NHT) waar telkens een leporello wordt gemaakt. In 1998 met onder andere Grottesque – Lothar Mikle, Amsterdam, de Rehlsche Handpresse – Oskar Bernhard, Nördlingen en ICHverlag – Johannes Häfner, Nürnberg.

Johannes Häfner (1961)

Johannes is vooral graficus en boekkunstenaar. 'Das Buch soll nicht nur den Zweck erfüllen, Kunstwerke der Grafik, Malerei oder der Dichtung daezustellen, sondern soll selbst Kunstwerk sein.'

Samen met zijn broer Guido (hout- en staalsculpturen) reist hij tot in Taiwan om hun kunst tentoon te stellen en te demonstreren. Met computer gemaakte moderne grafiekprenten zijn in zeer beperkte oplage in leporello's gebundeld. De tekst is echter traditioneel in lood gezet.

De kunstenaars Guido en Johannes Häfner willen vooral het kinderlijke bij volwassenen naar boven halen. Met hun stripachtige figuren, vrolijke kleuren en overladen beelden willen ze gevoelens als angst, woede, geborgenheid en nieuwsgierigheid centraal stellen. Hun theatrale benadering stoelt op hun instincten en oergevoelens.

Sinds 1998 nemen ze elk jaar deel aan de Frankfurter Buchmesse en sinds 2003 jaarlijks ook aan de boekenbeurs TIBE in Taipei/Taiwan. Johannes is medeoprichter van de Triënale Druck & Buch, Nürnberg. Hun werk is in menig Museum en bij verzamelaars bekend. Hun ICHverlag werd in 1991 opgericht.

www.ich-verlag.com

Marc Berger (1965)

V.E.B. Schwarzdruck is uitgeverij en drukkerij, alles in één persoon. Sinds 1990, een jaar na de Wende begon Marc zijn eenmansbedrijf in Berlijn. In tegenstelling tot vele andere kleine zelfstandigen heeft hij het tot nu toe gered. Wellicht doordat hij met diverse anderen (auteurs, illustratoren, andere boekdrukkers en kleine uitgevers) samen projecten organiseert.

V(ollstreckter) E(rbarmungslosen) B(uchdrucks). Iedere kleurrijke inval uit het dagelijks leven kan aanleiding zijn voor Schwarzdruck tot een verbeelding in druk. 'Let op! Kunst of rekening.' Staat bij de afzender vermeld op post van Marc Berger. Humor is één van zijn drijfveren, de andere zijn: met woorden goochelen, hun betekenis ontrafelen en de beste vorm erbij kiezen.

Hij maakt boeken, postkaarten, kalenders, monoprints en affiches, heeft eigen projecten en neemt deel aan gemeenschappelijke projecten, en gaat naar vele beurzen en boekenmarkten.

In zijn prachtige uitgave Drucke mit viel Bumms over 13 jaar Edition Schwarzdruck schrijft hij: 'Die Verfügungsgewalt über unsere -wenn auch bescheidenen- Produktionsmittel nutzen wir natürlich auch als »Politisch geschulte Kader« ohne parteipolitische Bindung... In ernsten Zeiten hilft manchmal Satire, manchmal ein grober Spruch oder ein gutes Buch. Man kann die Welt vermutlich nicht mit Drucksachen verbessern. Man muß es aber immer wieder versuchen.'

Thomas Siemon (1968)

Zijn edition *carpe plumbum*, het tijdschrift voor nieuwe literatuur verschijnt twee maal per jaar, in het voorjaar en in de herfst. De oplage bedraagt 600 exemplaren en kost 8 euro. Tekst en illustraties worden in boekdruk uitgevoerd.

Het laatst verschenen nummer 5, voorjaar 2005 heeft als titel 'Die Städte und Du, Ihr seid eins'. Het volgende nummer 6 'Und ans Ufer kommst du Nie'. Bijdragen zijn tot 1 augustus welkom op thomasiemon@web.de.

De werkplaats van Thomas bevindt zich in een voormalige katoenspinnerij in Leipzig-Plagwitz. Hij beschikt er over een uitgesproken verzameling letter, een linotype en diverse drukmachines waaronder een snelpers formaat 70 × 100 cm. Loodzetsel is 'Typografie zum Anfassen', is (be)grijpbaar in tegenstelling tot de moderne computertechniek en in plaats van miljoenen mogelijkheden zijn slechts enkele honderde zinnen per uur mogelijk. Het gewicht van lood illustreert de langzaamheid en de beperkingen in dit medium. De vormgeving is niet geïnspireerd op traditie maar wordt telkens experimenteel uitgedacht.

www.carpe-plumbum.de

Alex Barbaix

Agenda

Oxford Fine Press Fair

Op zaterdag 5 en zondag 6 november vindt de tweejaarlijkse Fine Press Fair in Oxford plaats, de Engelse tegenhanger van de BoekKunstBeurs. Het is ondertussen de achtste keer dat deze beurs wordt georganiseerd. De aanwezige drukkers, en ook de bezoekers, komen niet alleen uit het Verenigd Koninkrijk, maar ook uit de Verenigde Staten en Nederland. Behalve bekende en onbekende personen met hun uitgaven zijn er ook antiquaren met boeken van private presses en over typografie, en leveranciers van papier en boekbindmaterialen. De beurs wordt georganiseerd door de PBFA, Provincial Booksellers Fairs Association, en wordt weer gehouden op Brookes University, net buiten het centrum van Oxford.

Hans van Eijk

Hot Printing in de Zeeuwse Bibliotheek

Vanaf 27 mei tot en met zaterdag 2 juli is onder de titel *hot printing – typografische beelden en drukken* in de expositieruimte van de Zeeuwse Bibliotheek een grote tentoonstelling te zien van een van 's werelds meest vooraanstaande typografen, Josua Reichert (Stuttgart 1937).

De Zeeuwse Bibliotheek verzamelt al ruim 25 jaar allerlei bijzonder drukwerk, uitsluitend van Nederlandse en Vlaamse private presses, en wijdt hier ook jaarlijks een tentoonstelling aan.

De kans om de internationaal gerenommeerde typograaf en drukker Josua Reichert in Middelburg te laten exposeren is zo uniek dat voor één keer de nationale grenzen worden overschreden. Zijn werk is veelomvattend: stempeldrukken, poesia typographica, collages, plano's, affiches, handdrukken, letterbeelden, boeken en mappen. Uit zijn werk spreekt ook zijn fascinatie voor westerse en oosterse schriftsoorten, met name het Hebreeuws en het Arabisch.

Voor de Zeeuwse Bibliotheek maakte hij een ruime keuze uit zijn omvangrijke oeuvre, dat in verschillende universiteiten, musea, scholen en bibliotheken te bewonderen valt en deel uitmaakt van beroemde grafische verzamelingen, zoals die van het Stedelijk Museum Amsterdam.

Josua Reichert exposeerde eerder in Nederland: het Stedelijk Museum Amsterdam (1966), het Van Abbemuseum Eindhoven (1966) en het Joods Historisch Museum Amsterdam (2000).

De tentoonstelling is, in aanwezigheid van de meester-typograaf zelf, geopend op vrijdagmiddag 27 mei om 16.00 uur in de aula van de Zeeuwse Bibliotheek. De conservator Oud Bezit en Bijzondere Collecties, drs. Ronald Rijkse, ging in op het belang van het collectioneren van 'marginaal drukwerk' en dr. Adri Offenberg, voormalig conservator van de Bibliotheca Rosenthaliana van de Universiteitsbibliotheek Amsterdam die ook werk van Josua Reichert in haar collectie heeft, verzorgde de opening door nader in te gaan op zijn werk. De tekst van beide lezingen is hierna afgedrukt.

Tijdens de expositie zijn de volgende boeken te koop:

Josua Reichert Werkverzeichnis 1959-1995 (1997) voor € 21 (een koopje, alleen tijdens de duur van deze tentoonstelling!).

Wiederholte Spiegelungen. Typographische Bilder und Drucke von Josua Reichert, HAP Grieshaber, H. N. Werkman, Willem Sandberg, Ewald Spieker. Tentoonstellingscatalogus Rosenheim 2005 voor € 28,80.

Josua Reichert in Nederland, een speciaal voor de Zeeuwse Bibliotheek in 50 exemplaren gemaakt cahier van de hand van Josua Reichert voor de prijs van € 70,-, En het door Josua Reichert gemaakte affiche voor de prijs van € 2,50.

De tentoonstelling is te zien tijdens de openingsuren van de Zeeuwse Bibliotheek, Kousteensedijk 7, Middelburg: maandag 17.30-21.00 uur, dinsdag t/m vrijdag 10.00-21.00 uur, zaterdag 10.00-13.00 uur.

Tentoonstelling Josua Reichert

Inleiding Ronald Rijkse

Dames en heren,

Hartelijk welkom namens de Zeeuwse Bibliotheek op deze feestelijke opening van een bijzondere tentoonstelling. En wel bijzonder omdat het niet zo vaak voorkomt dat je een internationaal gerenommeerde typograaf en drukker binnen je muren kunt halen. Toen die kans zich dan ook voordeed via met Josua bevriende verzamelaars was voor mij het pleit snel beslecht om voor één keer de grens over te steken en Josua Reichert uit te nodigen. Het is toch ook wel eervol om in het rijtje te staan van het Stedelijk Museum Amsterdam, het Van Abbemuseum Eindhoven en het Joods Historisch Museum Amsterdam. Vandaar dat ik enorm blij ben hier vandaag Josua Reichert en zijn vrouw Celia te mogen begroeten, herzlich Willkommen Josua und Celia, en tevens de eerder genoemde bevriende verzamelaars Walter en Sabine Euler uit het Zuid-Bevelandse Driewegen, zonder jullie hadden we hier vandaag niet gezeten en vandaar ook een speciaal welkom. Tot slot een welkomstgroet aan Adri Offenbergh en zijn vrouw. Adri zal zodadelijk de opening ondersteunen middels een toelichting op het werk.

Dames en heren,

Tussen 1478 en 2005 ligt meer dan vijf eeuwen boekgeschiedenis en de Zeeuwse Bibliotheek herbergt vele fraaie stadia daarvan. Een rijk bezit.

Wat vinden we er zoal: een unieke incunabel uit 1493, een van de eerste gedrukte encyclopedieën uit 1485, een prachtig heiligenleven van Sint Franciscus uit 1504, fraaie atlanten uit de 17de en 18de eeuw en handgekleurde flora- en faunaboeken uit diezelfde periode. En niet te vergeten de talrijke met platen geïllustreerde reisbeschrijvingen. Om maar niet te praten van de ca. 23.000 19de-eeuwse drukken. En wat te denken van de ca. 10.000 oude kinderboekjes uit de periode van de 18de eeuw tot ca. 1950, de ca. 1100 kinder- of centsprenten uit de 18de tot de vroeg-20ste eeuw; de collectie Altorffer, drukkers- en uitgeverijbedrijf te Middelburg in de periode 1801–1960, bestaande uit ruim 6000 Zeeuwse affiches en boekuitgaven uit de 19de eeuw; de collectie Zeeuwse prijsbanden uit de 17de tot en met de 19de eeuw, waaronder zeldzaam fraaie Middelburgse boekbanden uit de 18de eeuw. Middelburg was immers, na Amsterdam en Den Haag, in die tijd hét boekbinderscentrum van de Nederlanden. Tot slot noem ik twee literaire nalatenschappen. Ten eerste die van de dichter P.C. Boutens, zo'n 500 waardevolle eerste drukken, veelal gedrukt in een beperkte tot zeer beperkte oplage op verschillende soorten luxe papier en op fraaie wijze in perkament of leer gebonden. Ten tweede die van de schrijver Hans Warren waarin zich naast zijn manuscripten, correspondentie, tekeningen en schilderijen, foto's en dagboeken ook vele opdrachtexemplaren en

bijzonder uitgevoerde boeken en bibliotheek exemplaren bevinden.

En dan hebben we nog de paar duizend bibliotheek uitgaven uit de 19de, 20ste en 21ste eeuw, uitgaven die zich kenmerken door bijzondere vormgeving, typografie, lettertype, papier en band.

De collectie van de Zeeuwse Bibliotheek omvat al met al bijna 1 miljoen publicaties, waarvan zo'n 100.000 exemplaren vallen onder de afdeling Bijzondere Collecties. Hiertoe behoort dus ook de afdeling Nederlands bibliotheek drukwerk, een gebied waarbinnen de bibliotheek al 25 jaar actief verzamelt. Hierin is zij uniek te noemen, want als enige van de dertien bibliotheken met een wetenschappelijke steunfunctie, de zogenaemde WSF-bibliotheken, collectioneert zij in wijder verband Nederlands margedrukwerk.

Zoals bij zoveel bibliotheekcollecties is de bibliotheek collectie historisch gegroeid. De bestaande verzamelingen, zoals die van het Koninklijk Zeeuws Genootschap der Wetenschappen, de collectie Bal, de collectie Poley en de collectie Wyckerhelt Bisdop, bevatten al een aardige staalkaart van de vroeg 20ste-eeuwse ontwikkelingen op het gebied van de Nederlandse boekdrukkunst. Door schenkingen, legaten, bruiklenen, reguliere en bijzondere aankoop is deze collectie verder uitgebouwd. Mijn voorganger als conservator heeft deze collectie verder uitgebouwd. En zeker

sinds 1975, de oprichting van de Stichting Drukwerk in de Marge, bijvert de Zeeuwse Bibliotheek zich om een zo representatief mogelijk beeld te geven van allerlei drukuitingen buiten het gewone commerciële circuit om. Ik heb er voor gekozen om deze lijn voort te zetten en verder uit te bouwen, omdat ik van mening ben dat het van belang is dat ook binnen het kader van wsf-bibliotheken een representatieve collectie modern Nederlands margedrukwerk voor onderzoeksdoeleinden beschikbaar is.

De laatste decennia heeft er in Nederland een enorme opbloei plaats van de particuliere pers, het zogenaamde marginale drukken. Veel liefhebbers hebben zich gestort op het zelf zetten en drukken van boeken, boekjes, brochures en plano's. De meest recente inventarisatie uit 2004 laat zien dat er 151 actieve drukkers zijn. Ondertussen weten we dat nog meer mensen als drukker actief zijn en geschat wordt dat het aantal aangesloten margedrukkers inmiddels de 175 nadert of zelfs al gepasseerd is. Zij gebruiken hiervoor doorgaans de klassieke druktechnieken met loden letter en handpers, hoewel ook al geëxperimenteerd wordt met digitale technieken. In de al eerder genoemde Stichting zijn al deze amateur-drukkers verenigd. Hoewel sommige eigenaars van persen uitsluitend geïnteresseerd zijn in de literaire aspecten van een tekst, en daarin de motivatie voor hun drukwerk vinden, zijn de meeste van hen toch ook zeer geïnteresseerd in de boekverzorging. Veel van hun werk heeft een uitgesproken bibliofiel karakter en sommige drukkers hebben een bijzonder hoog niveau bereikt in typografisch en druktechnisch opzicht. De Zeeuwse Bibliotheek heeft zich van begin af aan altijd nauw verbonden gevoeld bij deze groep. Van de productie van de margedrukkers werd en wordt altijd redelijk aangekocht. Ook vonden er in de loop der jaren, naast grote overzichtstentoonstellingen, verschillende tentoonstellingen plaats gewijd aan individuele persen, want wat je aan schatten in huis hebt wil je en moet je ook zelfs laten zien, dat is naar mijn mening een verplichting die voortvloeit uit het met gemeenschaps-gelden gevoerde verzamelbeleid. Toen in 1985 bij het 10-jarig bestaan van Drukwerk in de Marge persoonlijke contacten werden gelegd tussen onze instelling en de toenmalige voorzitter Emile Puettmann, resulteerde dit al snel in een grote overzichtstentoonstelling van Nederlands margedrukwerk. Bij het in Middelburg op grootse wijze gevierde 20-jarig bestaan van de Stichting was het werk te zien van 30 drukkers, vergezeld van een door de Zeeuwse Bibliotheek uitgegeven begeleidend boek en een, door de Bibliotheek geïnitieerde, bijzondere bibliofiele cassette, de Woordendoos. Hierin zit een door deze 30 drukkers speciaal voor deze gelegenheid vervaardigd drukwerk in een oplage van 60 exemplaren, waarvan 30 voor de handel. Deze geheel intern gefinancierde onderneming was binnen de kortste keren uitverkocht. Vervolgens waren er exposities te zien van de Atalanta Pers van René Bakker uit Baarn, de Ammoniet van Gerard Post van der Molen uit Leiden, de pers van Alex Barbaix uit Amsterdam en het fonds van uitgeverij De Buitenkant van Jan de Jong uit Amsterdam, die vorige week donderdag

de Grafische Cultuurprijs 2005 heeft gekregen. Door noodzakelijk gebleken herinrichting van het gebouw werd het ritme helaas verstoord, maar in 2002 werd met de prachtige tentoonstelling van Dick Berendes de nieuwe expositieruimte ingewijd en daarna volgden nog het Hornbookproject, een bibliothele cassette in een oplage van 138 exemplaren, waarvan 90 voor de handel. Een volstrekt unicum in de Nederlandse boekgeschiedenis, die dan ook voor verschijnen al ruimschoots uitverkocht was. En waarvan de opbrengsten bestemd waren voor het op een zorgvuldige manier conserveren van ons marginale drukwerk. Als laatste in de rij exposeerde vorig jaar, naar aanleiding van het 10-jarig bestaan, De Klaproos, de pers van Marja Scholtens uit Delft. Vele aanvragen voor komende tentoonstellingen zitten in portefeuille zodat we zeker de eerstkomende 10 jaren, en dat is langer dan dat ik hier nog werkzaam zal zijn, van continuïteit in deze verzekerd zijn. De Zeeuwse Bibliotheek heeft dan ook een omvangrijke en representatieve verzameling margedrukwerk in Nederland.

Vele drukkers zijn hierin in ruime mate vertegenwoordigd. De omvangrijke productie en de sterk gestegen prijzen in de laatste jaren, nog afgezien van de steeds terugkerende bezuinigingen, nopen ons tegenwoordig tot een zekere mate van selectie. Nog steeds echter wordt op dit terrein ruim verworven. Ook hier is immers gebleken dat contemporaine aankoop verstandig is. De prijzen stijgen uiteraard als de oplage is uitverkocht.

Een van de punten van discussie is de vraag of de Zeeuwse Bibliotheek de luxe of de reguliere uitgave koopt. De buitenwacht is wel eens verbaasd als blijkt dat wij dikwijls de voorkeur geven aan de gewone uitgave. De reden hiervoor ligt enerzijds in het zo verstandig mogelijk uitgeven van de beperkte gelden, anderzijds echter stellen wij de toevoeging van een extra losse prent of iets dergelijks niet altijd zó op prijs dat wij er veel meer geld voor over hebben. In veel gevallen voegen de bijzondere aspecten van de luxe uitgaven niet al te veel toe aan de essentie van het betreffende boek. Ook onze terughoudende houding ten opzichte van het handgebonden boek is een motivatie voor het in de meeste gevallen bestellen van de reguliere editie.

In een tijd van veel slecht gemaakte boeken, bestsellers, cultboeken, glossy magazines en zogenaamde koffietafelboeken is een met liefde vervaardigd boek een verademing voor het oog en deze ervaring maakt men nog maar zo zelden mee in een tijd van steeds groter wordende uitgeversconcentraties waarbij winstmarges en dividenduitkeringen aan aandeelhouders een zwaarwegende factor zijn geworden. Het zijn juist de drukkers in de marge die door hun vakmanschap en gedrevenheid hun typografische creativiteit vormgeven. Vandaar dat ook elke private press een persoonlijk karakter heeft. Een belangrijke functie is ook deze: in een tijd waarin

de digitalisering de oude techniek van het boekdrukken heeft doen verdwijnen, is het noodzakelijk dat niet alleen de werktuigen en materialen, waarmee de boekdrukkunst als ambacht beoefend werd, bewaard worden, maar vooral ook dat de omgang daarmee bekend blijft. Dit bewaren van een techniek, die gedurende vijf eeuwen onze communicatie bepaald heeft, is van groot cultuurhistorisch belang, en aangezien de Zeeuwse Bibliotheek als missie heeft een multimediaal kennis- en cultuurcentrum te zijn, is het eigenlijk niet meer dan logisch dat zij, binnen zekere grenzen, ook deze tak van het boekenvak een volwaardige plaats binnen haar bewaarcollectie geeft. Maar ook mensen die met moderne digitale middelen experimenteren en ook op deze wijze fraaie resultaten weten te bereiken, worden met belangstelling gevolgd.

Tot slot een paar opmerkingen over de wijze waarop het collectioneringsbeleid in de praktijk gestalte krijgt. De hoeksteen van het verzamelbeleid is in de eerste plaats het bijeenbrengen van eigentijds werk. Daarnaast worden met behulp van onder meer antiquarische aankopen lacunes in de collectie opgevuld. Bij de productie van dit moment is het in veel gevallen goed mogelijk tegen redelijke bedragen goede stukken te verwerven, terwijl als de oplage eenmaal is uitverkocht in alle gevallen de prijzen razendsnel stijgen. Verder geldt dat het gemakkelijker is een goede keus uit een bepaald oeuvre te maken wanneer men het bij elkaar kan overzien, dan dat men later bij een antiquaar over één stuk een oordeel moet vellen.

Met tal van makers van bibliotheek boeken heeft de Zeeuwse Bibliotheek rechtstreekse relaties. Op soortgelijke wijze is er ook contact met een netwerk van antiquaren, waarbij in sommige gevallen de contacten dusdanig goed zijn, dat de bibliotheek bepaalde zaken, waarvan de antiquaar weet dat ze binnen de belangstellingssfeer van de bibliotheek liggen, als eerste aangeboden krijgt.

Veilingen spelen nu en dan een rol bij de uitbreiding van de verzameling; in veel gevallen is echter de hoeveelheid tijd die gemoeid is met de voorbereiding van de aankoop op veilingen nauwelijks te verantwoorden, wanneer men zich realiseert dat het resultaat door te hoog oplopende verkoopprijzen veelal nihil is.

Het rechtstreeks contact met drukkers, schrijvers en andere bij het maken van boeken betrokken personen of instellingen leidt soms tot aankopen, schenkingen of legaten, waarbij niet alleen boeken, maar ook typoscripten en handschriften worden verworven. Ook particuliere verzamelaars vinden in de bibliotheek een goede bestemming voor hun niet zelden kostbare en met liefde en kennis bijeengebrachte collectie.

Ook een tentoonstelling gewijd aan een bepaalde pers of groep mensen kan aanleiding vormen voor aankopen of schenkingen. Overigens is er in het algemeen een nauwe relatie tussen aankoop- en tentoonstellingsbeleid omdat tentoonstellingen vaak juist worden georganiseerd omdat er rond het betreffende thema veel werk in de collectie aanwezig is.

Dit netwerk van contacten breidt zich nog regelmatig uit. Verder zijn er een aantal

vaste aankoopmomenten. Bijvoorbeeld de jaarlijkse boekkunstbeurs, voorheen de Margemarkt, die tegenwoordig in de Leidse Pieterskerk plaatsvindt en waarop de leden van de Stichting Drukwerk in de Marge hun nieuwste werken presenteren en de jaarlijkse Drukselbeurs in Gent, waar een aantal hoogstaande Belgische personen die in Nederland niet zo bekend zijn, zijn vertegenwoordigd. Ook de jaarlijkse antiquairenbeurs in de RAI in Amsterdam is een vast aankoopmoment aan het worden voor bijzondere uitgaven.

Ook toeval speelt echter een rol bij het verzamelen. Het onverwachte aanbod van een gezocht stuk, de schenking van een grotere collectie en persoonlijke vriendschappen die in de loop der jaren zijn ontstaan, kunnen bijdragen tot het beeld van de collectie. Op deze manier is de Zeeuwse Bibliotheek bijvoorbeeld aan een unieke collectie bibliofiel gelegenheidsdrukwerk gekomen, de zogenaamde nieuwjaarsdrukken. Toch zijn wij er de laatste jaren op gespist de rol van toeval en persoonlijke voorkeuren enigszins aan banden te leggen. Door systematisch onderzoek te verrichten naar de collectie, door lacunes op te sporen en standpunten te bepalen op basis van onderzoek naar de collectie over de richting van het collectioneringsbeleid, kan vorm worden gegeven aan een meer dan toevallig aankoopbeleid. Uiteraard is dit een tijdrovende en gecompliceerde zaak waarmee veel langdurig en diepgaand intern overleg gemoeid is. Maar ook van samenwerking met derden, zoals de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam, die zich richt op het collectioneren van grafische archieven, de geschiedenis van de boekproductie en boekdistributie, de ontwikkeling van de grafische vormgeving en de typografie en het Museum van het Boek te Den Haag die ook aandacht besteedt aan buitenlandse bibliofilia, aan boekillustratie, geïllustreerde kinderboeken, letterontwerpen en kalligrafie, aan experimentele uitgaven en aan het kunstenaarsboek. Wij richten ons enkel en uitsluitend op de Nederlandse private presses. Maar zo is wel een gedetailleerd en gefundeerd acquisitiebeleid ontstaan. Daarbij speelt bij bijna alle deelcollecties voortdurend de vraag in hoeverre de eigen collectie bepaalde aankopen rechtvaardigt, of in hoeverre de hedendaagse productie oorzaak moet zijn voor bijstelling van dat beleid.

Dames en heren,

Met deze woorden hoop ik u iets duidelijk gemaakt te hebben over het bibliofiele bezit en het daarmee samenhangende verzamelbeleid van de Zeeuwse Bibliotheek. Rechtvaardigt dit de huidige expositie van een buitenlandse pers. Nee, tenzij je de eerder genoemde goede contacten met gedreven verzamelaars van belang acht. En in dit geval acht ik de expositie van meesterdrukker en meestertypograaf Josua Reichert zeker gerechtvaardigd, want er zijn ook Nederlandse wortels: Josua

Reichert was docent aan de Rietveld Academie in 1970, de ontdekking van het werk van Werkman was belangrijk voor hem, de ontmoeting met Sandberg, de toenmalige directeur van het Stedelijk Museum Amsterdam, betekende veel voor hem, de ontmoeting met Jesse, de drukker van de Nieuwezijds Voorburgwal in Amsterdam, was van grote invloed, Ewald Spieker, drukker en typograaf in Amsterdam is een leerling van hem. Al deze voorbeelden en het contact met de familie Euler, de gedreven verzamelaars en goede vrienden van Josua Reichert, rechtvaardigden voor mij de beslissing om voor één keer de nationale grenzen te overstijgen. Ik hoop dat u, na het bezichtigen van deze expositie, deze beslissing met mij zult delen.

Ronald Rijkse (conservator Oud Bezit en Bijzondere Collecties)

Toespraak Adri Offenbergh

Dames & heren.

Het doet me veel genoegen vanmiddag de tentoonstelling ‘Hot Printing – Typografische beelden en drukken’ van Josua Reichert te mogen inleiden. Wat u precies gaat zien, weet ik nog niet. Toen ik vorige week met Ronald Rijkse het materiaal bekeek, werd het direkt duidelijk, dat het veel te veel was, en dat de meester-drukker zelf maar een selectie moest maken. Wat ik er precies over zou gaan zeggen, wist ik vorige week ook nog niet precies – het werk van Josua is zo veelomvattend, dat ik me vooral wil beperken tot zijn Hebreeuwse typografie, omdat ik daar iets van weet. Dat zal ook wel de reden zijn waarom juist ik nu iets mag zeggen.

Een paar weken geleden was ik bezig met een interessante Portugees-Joodse drukker, David de Castro Tartas, die in 1662 een drukkerij begon in Amsterdam. Het blijkt een bijzonder boeiende figuur, maar daar gaat het vanmiddag niet over. Wat mij trof was een vrij recente vondst in de Universiteitsbibliotheek van Erlangen. Daar bleek zich een uniek exemplaar te bevinden van een door De Castro Tartas in 1671 gedrukte uitgave van een berijmde Jiddische roman over Koning Arthur en zijn tafelronde. Het boek wordt ingeleid met een berijmde proloog, waarin de uitgever van de tekst, Jozef Witzenhhausen, iedereen aanraadt het prachtige boek snel te kopen, want het is gedrukt ‘mit scheyne *otiot*, gute tint un papayer’ (met mooie letters, goede inkt en papier).

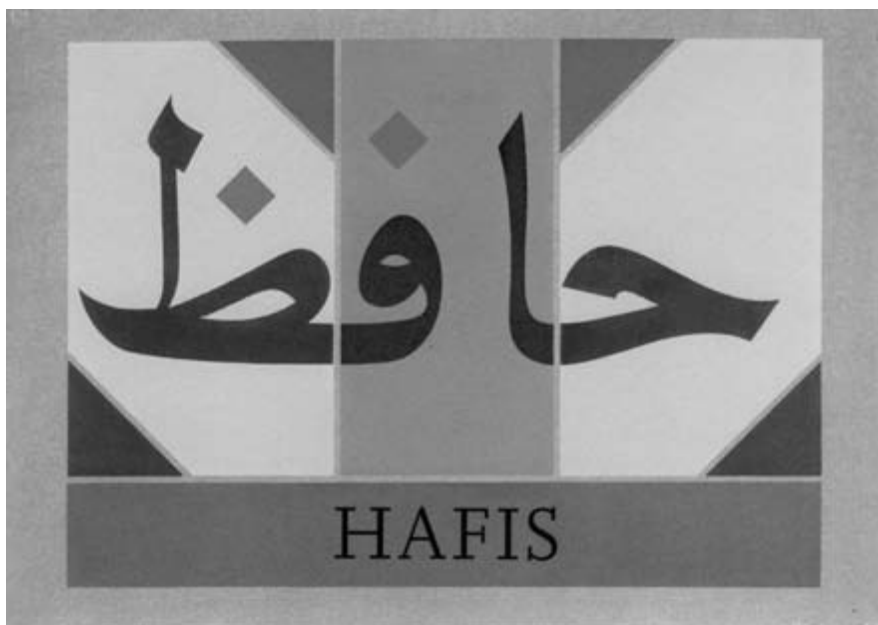
Mooie *Otiot* (in het Jiddisch zal het zijn uitgesproken als *oysiyes*), mooie letters, dat deed me direkt aan het werk van Josua Reichert denken, evenals het goede papier en de goede inkt. Maar er is meer. Er is een werk van Reichert met diezelfde titel, *Otiot*, dat u hier op de tentoonstelling ook zult zien. Het is het Alfabet van de Schepping uit het beroemde *Sefer ha-Zohar*, het Boek van de Glans, een middeleeuwse kabbalistische tekst die eeuwenlang zo’n enorme en centrale rol heeft gespeeld

in de meer mystieke stromingen in het Jodendom. Dat de 22 letters van het Hebreeuwse alfabet aan de basis stonden van de schepping van de wereld wordt prachtig verbeeld op losse bladen, waarvan hier een aantal ingelijst aan de muur te bewonderen is, evenals de gebonden boekuitgave. Ik zie hier tegelijkertijd een duidelijke inhoudelijke overeenkomst en verwijzing naar de *Suite Chassidische Legendes* over de Ba'al Shem Tov van H. N. Werkman, voor wie Josua Reichert zo'n bewondering heeft.

En ik zie ook een typisch Middelburgs verband met die 'Otiot'. Een jaar of tien geleden werd hier in de bibliotheek een fraai met de hand gedrukt boekje gepresenteerd, met de titel *Ot le-tova*. Ot is het enkelvoud van Otiot – dat had u al begrepen – en het betekent zowel letter als teken. Het werd als z.g. restauratiedruk gemaakt door Gerard Post van der Molen van de Ammoniet, en ik mocht de tekst schrijven. Met de opbrengst ervan kon een tijdens het bombardement op Middelburg van 1940 zwaar beschadigde meerdelige Amsterdamse Talmoeditgave uit de 17e eeuw in de Zeeuwse bibliotheek uiteindelijk gerestaureerd worden. Een teken ten goede.

Ik heb het werk van Josua Reichert pas in een laat stadium, in de jaren '90 van de 20e eeuw, leren kennen, en wel door het *Haidholzener Psalter* waarvan ik af en toe voorbeelden zag op tentoonstellingen in vooral joodse musea. Ik was zeer onder de indruk van die schitterende bladen met de Hebreeuwse Psalmen, in prachtige kleuren en met altijd non-figuratieve omlijstingen, collages en achtergronden gedrukte teksten, die bovendien op deskundige wijze de poëtische ritmes van de Psalmen zichtbaar maken. Achteraf heb ik begrepen, dat dat aspect het gevolg is van de samenwerking met Karl Neuwirth. En toen ik de laatste weken nog eens naar afbeeldingen van een aantal van die bladen keek (ik wou dat ik de originelen bezat) viel me plotseling weer een Middelburgse relatie op. Bijvoorbeeld: Psalm 30 heeft als opschrift *Mizmor shir-chanoekat ha-bayit le-David* ('Een psalm, een lied voor de inwijding van de Tempel in Jeruzalem. Van David'). Er zijn meer dan zeven varianten gedrukt voornamelijk met geel en goudkleurige achtergrond en steeds met die sierlijke letter *lamed*, die de getalswaarde van 30 heeft, in verschillende typografische vormgeving in de tekst verweven. En ook de psalmen 120 tot 123 en 133 zijn allemaal psalmen met het opschrift *Shir ha-ma'alot* ('Een [pelgrims]lied bij het optrekken naar de Tempel [in het oude Israel]'). Vooral van de Psalmen 122 en 133 zijn met elkaar wel dertig versies gemaakt, niet alleen in het Hebreeuws maar ook in het Duits. Psalm 133 is de beroemde tekst 'Hiné mah tov u-mah na'im, shevet achim gam jachad' (Zie toch hoe goed en aangenaam het is als broeders samen wonen).

Het gaat dus om Psalmen die direkt met de Tempel in Jeruzalem te maken hebben,

en de Tempel heeft ook met Middelburg te maken. Want rond 1640 woonde en werkte hier de in Portugal geboren rabbijn Jacob Juda Leon, die zeer beroemd is geworden omdat hij hier als eerste een houten schaalmodel van de Tempel van Salomo heeft gebouwd, met steun van bijvoorbeeld de Middelburgers Adam Boreel en de vader van de bekende uitgever Willem Goeree. Hij publiceerde er ook boeken over, in het Spaans en in het Nederlands, gedrukt in Middelburg bij de weduwe van Symon Moulert en met een privilege van de Staten van Zeeland. Over dat model en de latere geschiedenis daarvan zou ik een lang verhaal kunnen vertellen, maar nu natuurlijk niet.

Ik ontmoette Josua Reichert persoonlijk in 2000 bij de opening van een tentoonstelling van zijn werk in het Joods Historisch Museum in Amsterdam. We kwamen al spoedig in gesprek over het *Haidholzener Psalter*, Karl Neuwirth was er ook bij en we spraken over de versvorm van de psalmen. Ik zal hier niet verder ingaan op de technisch-literaire aspecten, op de overeenkomsten met de meer dan 1000 jaar oude Aleppo-codex, de voorschriften voor copiïsten in het talmuedtractaat *Soferim* en de masoretische traditie, en over de theorie van parallellisme, maar ik kan u verzekeren dat over de typografische vormgeving van de Psalmen grondig blijkt te zijn nagedacht.

Op dat moment was ik druk bezig met de afronding van mijn catalogus van de Hebreeuwse incunabelen in de British Library in Londen en ik kon met enige vol-

doening vertellen, dat ik nu voor het eerst met zekerheid kon zeggen, wat het oudste gedrukte Hebreeuwse psalmboek is. Het is een klein boekje waarvan nog maar een handjevol exemplaren is overgebleven – we weten niet waar en door wie het gedrukt is, maar ik kon op grond van papier- en watermerkenonderzoek vaststellen dat het ca. 1476 in Noord-Italië verschenen moet zijn. Josua bleek zeer geïnteresseerd in die boekhistorische kant van het vak. We correspondeerden nadien nog over de beroemde 15e-eeuwse drukkersdynastie Soncino, van wie begrijpelijkerwijze *Josua* Soncino zijn speciale belangstelling had. Zomer 2002 schreef hij me zelfs dat hij op bezoek zou gaan in het Noorditaliaanse plaatsje Soncino. Een T-shirt met de naam Josua in Hebreeuwse letters lag al klaar voor de reis. Later stuurde hij me een ansichtkaart van het gebouw, waar vermoedelijk de 15e-eeuwse drukkerij gevestigd was geweest.

Hij bleek met name over de geschiedenis van de Hebreeuwse drukletter sinds de vijftiende eeuw al een aantal interessante en fraai vormgegeven brochures te hebben gemaakt. Bijvoorbeeld over de eerste Hebreeuwse letters in houtsnede in een in Esslingen in 1475 door Conrad Fyner gedrukt antisemiticum, dat hij stelt tegenover de eveneens in 1475 in Zuid-Italië gedrukte Hebreeuwse Pentateuchcommentaar van Salomo ben Isaac (beter bekend als Rashi). Ook over de Hebreeuwse letters van Aldus Manutius en de vreemde Hebreeuwse letterontwerpen van Tagliente. Maar vooral heeft hij veel werk gemaakt van de recentere letterontwerpen van Rafael Frank voor de lettergieterij Rühl en onderzocht hij fantasie en werkelijkheid rond de Monotype Hebreeuwse letterontwerpen van Eric Gill.

Maar behalve Hebreeuws is er natuurlijk veel meer – te veel om op te noemen. Typerend voor de grote belangstelling en motivatie voor ‘vreemde’ alfabetten is een z.g. Schriftbild met een tekstje van Goethe:

‘Der Deutsche soll alle Sprachen lernen, damit ihm zuhause kein Fremder unbequem, er aber in der Fremde überall zuhause sei.’

Griekse, Arabische en Arabisch-Perzische, Cyrillische en zelfs Chinese lettertekens en karakters gebruikt hij voor spannende typografische experimenten, maar ook voor prachtig vormgegeven citaten uit de wereldliteratuur. Alkaios, Heraklitos, Pindaros, Sapfo, Horatius, Omar Chayam, Saadi, en vele anderen, nog afgezien van klassieke en moderne Duitse dichters, in een vrijwel eindeloze stroom van kleuren en vormen.

Ik heb begrepen dat er in de tentoonstelling enige nadruk is gelegd op de map ‘Amsterdamer Schriftmusterbuch’, gedrukt met houten letters, omdat Josua dat werk als een begin van een nieuwe fase in zijn werk beschouwt.

In een aardig biografische schetsje beschrijft Josua zijn verblijf in Amsterdam, ik vermoed rond 1970, toen hij gastdocent was aan de Rietveld Academie. Het belangrijkste was voor hem een bezoek aan de drukkerij van Johannes Jesse aan de Nieuwezijds Voorburgwal. Die drukkerij werd niet meer gebruikt, maar Jesse bood typografen de mogelijkheid, er met eigen materiaal gebruik van te maken. Reichert schrijft erover:

‘Ik klom de vrijwel loodrechte trap op, een touw was het enige houvast. De zetterij bood op het eerste gezicht een verrassend beeld. Ik was verbijsterd. Aan de wanden, tot aan het plafond kasten en rekken met opeengestapelde houten drukletters in alle afmetingen. Een leerrijke dag bracht ik door tussen de schriften van de zetterij en de machines van de drukkerij die zich een etage lager bevonden. Ik bevond mij in het paradijs van houten drukletters! Het bedrijf rustte sinds tijden en sliep onder een laag stof de slaap der vermoeiden. Slechts door enkele van onze gelijkgeaarden verstoord. De houten drukletters kon men in de hand nemen, met een vinger het stof eraf vegen, of, zoals bij boeken, wegblazen. Het gladde oppervlak van de letters, doordrenkt met de kleuren van het verleden, schitterde dan weer als vanouds.’

In die tijd woonde ik met mijn gezin daar om de hoek. Het zou me niet verbazen, als ik Josua toen wel eens ben voorbijgelopen, zonder hem te kennen en hij mij. En een goede oud-collega van me, Jaap Meijer, drukte in die zelfde tijd bij Jesse zijn verfijnde en nauwgezet vormgegeven bibliothele literaire boekjes, die ik verzamelde. Een kleine wereld.

Maar ik wil uw nieuwsgierigheid nu niet langer op de proef stellen, en voorstellen naar de tentoonstelling te gaan kijken.

Adri K. Offenber

Zomeractie Stichting Lettergieten

Een complete letterkast voor een spotprijs!

Stichting Lettergieten komt met een unieke aanbieding. Wij bieden een compleet gevulde letterkast aan voor de speciale prijs van € 125,- (excl. BTW en excl. verzendkosten). Deze aanbieding geldt voor ons hele assortiment. Wanneer u bepaalde letterkasten wilt voorzien van nieuwe letters, of wanneer u uw voorraad wilt uitbreiden met een nieuw lettertype of corps, dan is hier de kans. Normaal wordt voor een complete letterkast een kiloprijs van € 25 gerekend. Met deze aanbieding kunt u dus al gauw enkele honderden euro's besparen.

Let op! Deze actie loopt tot en met 30 september 2005. Zorg dus dat u er op tijd bij bent en plaats uw bestelling snel.

Bestellen kan via de website www.lettergieten.nl/shop/index.html of per e-mail: zomeractie@planet.nl.

COLOFON

Deze nieuwsbrief is een uitgave van de Stichting Drukwerk in de Marge.

Voorzitter: Jan Keijser, Leidse Slootweg 4, 2481 KH Woubrugge, gjkeijser@cs.com

Secretaris: Jan Molendijk, Bronforel 2, 2318 MD Leiden, DidM@jmolendijk.com

Penningmeester: Frans den Breejen, Korte Vleerstraat 8, 2513 VM Den Haag, frans@denbreejen.nl

Nieuwe leden/adreswijzigingen graag doorgeven aan de penningmeester.

Nieuwsbrieven verschijnen 4 maal per jaar, halverwege de maanden maart, juni, september en december. Kopij voor de nieuwsbrief dient uiterlijk de eerste van de betreffende maand binnen te zijn.

Bijdragen liefst per email naar nieuwsbrief@boekproductie.nl, of per post naar Nieuwsbrief Stichting Drukwerk in de Marge, Herengracht 51, 1015 BC Amsterdam (op flop of op papier getypt, zo niet in elk geval duidelijk geschreven).

Redactie: Alex Barbaix, Sander Pinkse